

дами деревообробки, а згодом — водою, яка законсервувала органіку. Даних для встановлення первісного призначення ями замало, але зрозуміле її очевидне побутово-господарське використання.

Об'єкт 104 розчищений на 0,60 м північніше попереднього, мав менший діаметр — 0,80–0,85 м, але значно більшу глибину — близько 1,20 м. Його стінки вертикальні, біля долівки простежено підбій на 0,10–0,20 м за стінки і 0,30 м у висоту. Дно ями навіть під час досліджень було підтоплене ґрунтовими водами. На всю глибину об'єкт заповнений сумішшю сіро-коричневого гумусу, сірого і сіро-жовтого суглинку та глини. Заповнення містило залишки трісок, кори, кілька дрібних гілок сосни і тонкі та довгі, розміром 0,20–0,50 м, прутья з лози з корою і слідами злому на кінцях, поміщені на дно об'єкта і сперті на стіни. Кілька фрагментів лози дещо меншого розміру, завдовжки близько 0,20 м, мали добре збережені сліди

косоного рубання на обох кінцях. Посередині заповнення знайдено у доброму стані з неущкодженими поверхнями згорнутий у два сувої прямокутний шматок кори берези, на дні — рогову (?) *застібку* кінських пут (рисунок: 8). Характер нашарувань у об'єкті свідчить про одномоментність їх формування, а функціональну ідентифікацію, крім констатації використання споруди у господарстві чи побуті, здійснити важко.

Серед знахідок з поселення, крім уже згаданих, привертають увагу роговий (?) та металевий *наконечники стріл*, фігурні металеві *накладки* тощо (рисунок: 7, 9, 10, 12), які маркують середньовічний горизонт пам'ятки та артефакти більш ранніх періодів.

У результаті робіт на периферії селища отримано цікаві та часом неочікувані дані, що свідчить про перспективність і подальшу доцільність вивчення віддалених ділянок, особливо з урахуванням розпочатого господарського освоєння прилеглих ділянок.

В. Івакін, Г. Івакін[†], В. Баранов, Д. Бібіков, С. Переверзев, О. Милашевський

ДОСЛІДЖЕННЯ БАЛТСЬКОГО МОГИЛЬНИКА XI–XII ст. НА ПОРОССІ

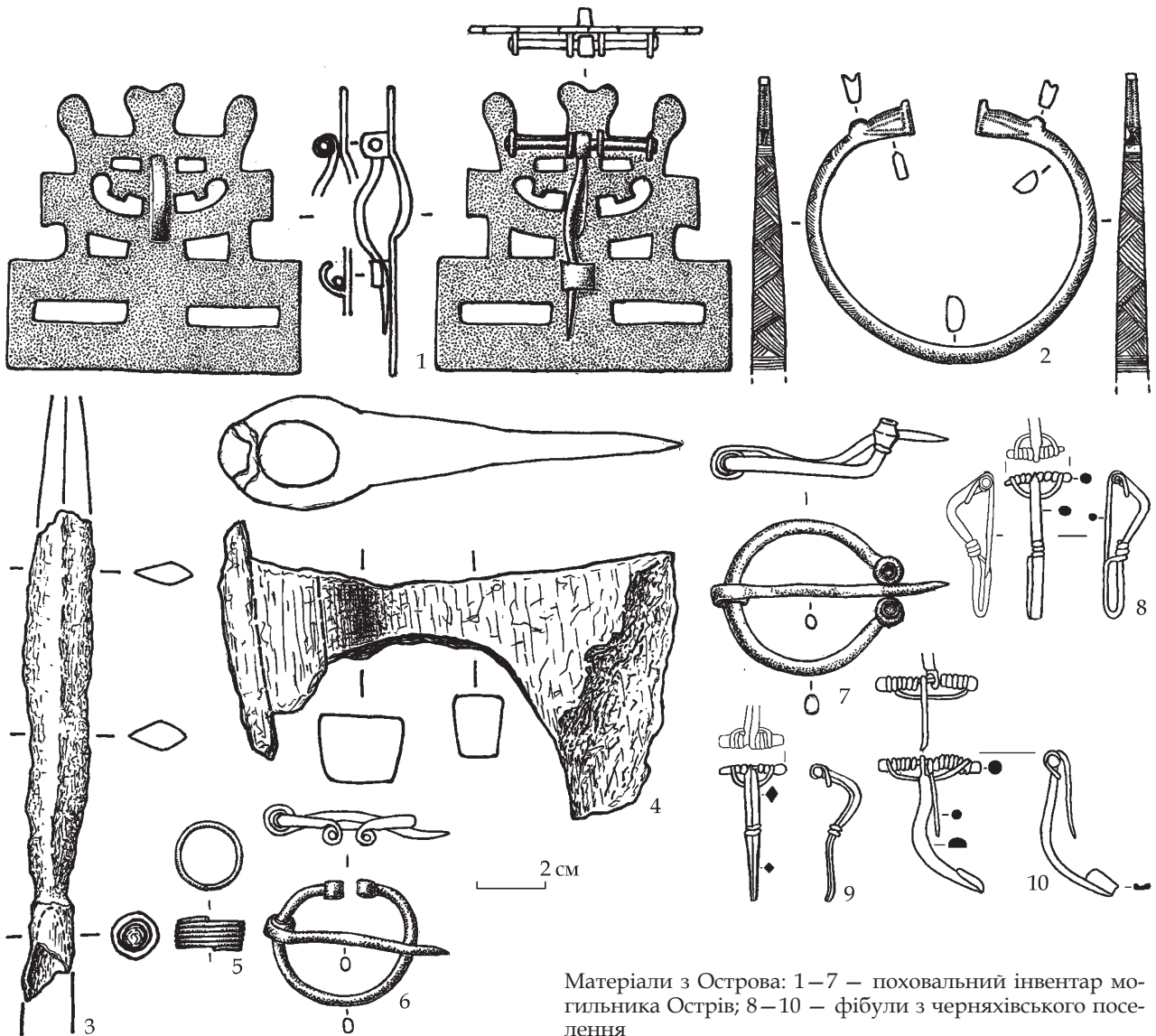
У жовтні–листопаді співробітниками Острівського загону Архітектурно-археологічної експедиції Інституту археології НАН України (керівник В. Г. Івакін) у Рокитнянському р-ні Київської обл. на правому березі р. Рось був виявлений й частково досліджений середньовічний могильник XI–XII ст. Знайдені матеріали є унікальними для теренів України і помітно відрізняються від синхронних старожитностей Київської Русі. Вони безперечно пов'язані із балтськими племенами південно-східного узбережжя Балтійського моря.

Могильник давньоруського часу розташований на правому березі р. Рось та займає невисоку терасу загальною площею близько 10 га, яка поступово знижується у напрямку річки.

Слід відзначити, що некрополь розташований на території поселення черняхівської культури III–IV ст. н. е., зафіксованого у 1973 р. експедицією О. М. Приходнюка. Наші дослідження суттєво доповнили інформацію щодо розмірів, хронології та етнокультурної приналежності населення, котре залишило

цю пам'ятку. Поширення матеріалу у вигляді глиняних посудин та виробів із кольорових матеріалів (бронза, срібло) зафіксоване на площі близько 2000 × 800 м. Хронологія функціонування пам'ятки на підставі виявлених фібул та пряжок може бути визначена протягом усього часу існування черняхівської культури. На початковий етап (від другої третини III ст. н. е.) вказує наявність гладенької фібули із округлого в перетині дроту; бронзової «воїнської» фібули типу I варіанту 2, залізної підвіски-«ємкості». Фінальний етап представляють пряжки серій Г та Ж. Проміжні фази репрезентовані фібулами серії Б за Є. Л. Гороховським та «воїнськими» фібулами.

За ліпним посудом етнокультурний компонент пам'ятки Острів 2017 може бути визначений як вельбарський. Наявність фібул із непросвердленим отвором для тятиви дозволяє визначити їх у якості напівфабрикатів, і, відповідно, допустити наявність на поселенні ювелірної майстерні, де могли виготовлятися і такі фібули. Специфічний коричневий гончарний столовий посуд, унікальні

Матеріали з Острова: 1–7 – поховальний інвентар могильника Острів; 8–10 – фібули з черняхівського поселення

керамічні форми (складнопрофільоване вінце миски, стінка із шнуровим орнаментом, стінка із штампованим орнаментом, злив та ін.), котрі знаходять аналогії на Нижньому Подунав'ї, дозволяють припустити наявність у Пороссі вихідців з території римського лімесу та їх долучення до виробництва гончарного посуду.

Наявність вищевказаної пам'ятки, проте, значно ускладнює процес виявлення та дослідження більш пізніх середньовічних поховальних споруд, які знаходяться в потужному та практично однорідному культурному шарі черняхівського часу (1,0–1,5 м). Крім того, поле, на якому знаходиться могильник, піддавалося довгий час щорічній оранці, а більшість поховальних комплексів частково чи повністю поруйновані пограбуваннями, що систематично ведуться як мінімум з 2011 р.

Загалом на сьогоднішній день вдалося дослідити 24 інгумаційні поховання різного

ступеню збереженості – шість чоловічих, дев'ять жіночих, одне дитяче поховання (в трьох випадках статі визначити не вдалося).

Поховання здійснені у неглибоких могильних ямах, глибиною 0,4–0,8 м від сучасної денної поверхні. Через особливості ґрунту простежити контури могильної ями вдалося лише у одному похованні (№ 19). У дев'яти поховальних комплексах збереглися сліди від залишків домовин – деревний тлін або цвяхи. Логічно припустити, що саме такими були всі поховання некрополя, проте агресивна серед місцевого ґрунту знищила деревину.

Більшість поховань здійснені на спині з витягнутими вдовж тіла руками та орієнтовані головою на північ чи північний захід (тільки одне поховання орієнтоване на південний захід). У двох похованнях, зафіксованих у східній частині некрополя, руки схрещені на животі, що, можливо, є наслідком певних християнізаційних процесів серед переселенців з Балтії.

Досить сталим елементом поховального обряду виглядає наявність посмертної їжі — кісток курей, які зафіксовані в чотирьох похованнях, а також решток від дерев'яних відер, що у рівній мірі зустрічались і у жіночих, і у чоловічих могилах.

Привертають увагу рештки кам'яної викладки, простеженої біля одного з чоловічих поховань (рештки вівтаря?).

Чоловічий поховальний інвентар звертає на себе увагу високою кількістю предметів озброєння (Рис. 1.3–4). Зброя зафіксована у більшості досліджених чоловічих поховань — п'яти. Проте сам набір озброєння переважно обмежується бойовою сокирою, іноді в комплексі з ножом. Лише у похованні 5 сокиру виявлено у поєднанні зі списом чи сулицею (?). Знайдені сокири відносяться до типу 4 (з опущеним лезом) за А. М. Кірпи́чником. У чоловічих похованнях також зафіксовані елементи ремінної гарнітури, підковоподібна фібула з макоподібними кінцівками, перстень, кресало.

Жіночі поховання характеризуються більш яскравим і виразним набором прикрас. Виявлені пластинчасті арбалетоподібні фібули типу *Vliužiene IV* (рисунок: 1), підковоподібні фібули — із закрученими (рисунок: 6) та макоподібними кінцівками (рисунок: 7), браслети із зооморфними завершеннями, ланцюжки, скроневі кільця та перстені (рисунок: 5). За матеріалом, що супроводжує не-

біжчиків, могильник попередньо датовано XI—XII ст.

На протилежному, лівому березі р. Рось приблизно на відстані 500 м знаходиться давньоруське городище та неукріплене поселення в с. Сухоліси, з мешканцями яких можна попередньо обережно пов'язати виникнення та функціонування могильника.

З історичної точки зору, археологічні знахідки добре ілюструють (і водночас підтверджують) повідомлення літопису про державну діяльність Ярослава Мудрого, спрямовану на зміцнення південних рубежів Київської Русі. Пороські землі історично являли собою порубіжні землі зі Степом, а сама річка Рось грала роль зручного природного оборонного фактору. Тут київські князі традиційно розміщали спеціальні військові контингенти для захисту своїх володінь від нападів кочовиків. У XI ст. на Пороссі було розселено «своїх поганих» — чорних клобуків (торків, берендеїв, ковуїв та інших), які склали особливий кінний корпус із центром в Торчеську (с. Шарків Рокитнянського р-ну), що входив до складу давньоруської держави і підкорявся безпосередньо великому князю київському. Цілком вірогідно, що так само київський князь міг переселити якісь групи з балтських племен на родючі південноруські землі вздовж Росі, де на них було покладено обов'язки з оборони держави від нападів кочовиків.

А. Кадун

ОБСТЕЖЕННЯ ПІДЗЕМНОГО ОБ'ЄКТА В ГРЕБЕНЯХ

Північною експедицією Інституту археології НАНУ під час реалізації програми робіт з обстеження відомих пам'яток археології в с. Гребені Кагарлицького р-ну Київської обл. та моніторингу їх сучасного стану і пошуку нових об'єктів культурної спадщини на території села та у його околицях було отримано інформацію стосовно фіксації кілька років тому під час копання колодязя на одній із приватних ділянок по вул. Дніпровській на глибині близько 3,5 м від сучасної поверхні підземної порожнини. За даними власника вона мала вигляд невеликої кімнати з нанесеним на одну зі стін хрестом; заглиблення колодязя прорізало край означеного об'єкта по дотичній. Із міркувань техніки безпеки ні господар ділянки, ні робітники, що викону-

вали вказані земляні роботи, до означеного приміщення не проникали. Про знахідку намагались повідомити археологам, але безрезультатність спроб привела до засипання незавершеного колодязного заглиблення і зведення споруди для водопостачання в іншому місці присадибної ділянки.

Роботи проведені з використанням геофізичного комплексу (георадара) «ЛОЗА-В» з антенними комплексами 100 см (180 МГц) з передавачем імпульсивною потужністю 1 МВт (5 kV). У зв'язку з наявністю на ділянці городини і локалізацією більшої частини вказаного господарем підземного приміщення під сучасною господарською будівлею, георадарна зйомка проводилась на найближчих до об'єкта досліджень вільних ділянках.